

КОМУНІКАТИВНО-ДІАЛОГОВА ТА ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ УЧНІВ

О.А.БІЛА

Україна, м. Запоріжжя, гімназія №45

Необхідність формування громадянського суспільства в нашій державі висунула на чільне місце всього суспільного життя проблему виховання громадянина України. Сучасна демократія вимагає від людини готовності і здатності до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків, себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни. Тому одним з найважливіших завдань позакласної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ) є формування громадянських знань, основних громадянських умінь, навичок і зразків поведінки, виховання чеснот, притаманних громадянину демократичного суспільства, що є головним замовленням суспільства.

У сучасній українській педагогічній науці проблема громадянського виховання особистості досліджувалась вченими у різних її аспектах: концептуальні основи виховання громадянина (О.Вишневський, Т.Дем'янюк, Ю.Руденко, О.Сухомлинська), психолого-педагогічні засади громадянського виховання молоді (І.Бех, М.Боришевський, О.Киричук), особливості формування громадянськості як інтегративної якості (П.Ігнатенко, Н.Косарева, Н.Крицька, К.Чорна), питання громадянської освіти (Р.Арцишевський, Т.Грабовська, І.Жадан, І.Тараненко); застосування сучасних навчально-виховних моделей громадянської освіти (К.Баханов, Г.Сиротенко, Н.Десятченко, О.Пометун та ін.). У дослідженнях В. Федорчука розроблено модель концептуального управління громадянським вихованням у вищому навчальному закладі.

Результати проведених досліджень засвідчили, що, незважаючи на висвітлення науковцями важливих аспектів досліджуваної проблеми, відсутній цілісний підхід до громадянського виховання учнівської молоді. Питання формування громадянськості школярів, зокрема, шляхом впровадження комунікативно – діалогової та пошуково-дослідницької навчально-виховної моделі в позаурочний освітній процес ЗНЗ не було об'єктом системного педагогічного дослідження. Крім того, узагальнення теорії та практики громадянського виховання у ЗНЗ дали можливість виявити такі суперечності: між потребою суспільства у випускниках із стійкою громадянською позицією і реальним рівнем сформованості громадянськості школярів; між виховним потенціалом освітнього середовища і низькою виховною ефективністю позаурочного навчально – виховного процесу у ЗНЗ.

Необхідність вирішення даних суперечностей обумовлює актуальність обраної теми нашого дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні оптимальної організації виховного процесу в позаурочній роботі на основі комунікативно-діалогової та пошуково-дослідницької моделей формування громадянськості учнів у навчально-виховному процесі ЗНЗ.

Науковці розглядають «громадянськість» з кількох позицій: політико-юридичної, соціологічної, педагогічної. Аналіз наукових джерел [1-6 та ін.] приводить до висновку, що більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників проблеми громадянського виховання підростаючого покоління, сходяться на думці, що громадянськість це фундаментальна, інтегративна, духовно-моральна якість, світоглядно-психологічна характеристика особистості, яка проявляється в інтелектуальній, емоційно-ціннісній, діяльнісній сферах та цілеспрямовано формується в процесі громадянського виховання. Відповідно, громадянське виховання визначається як формування громадянськості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною [6, с. 109].

Згідно з діяльнісним підходом у громадянському вихованні у структурі особистості виникають і закріплюються перш за все ті новоутворення, у «конструювання» яких індивід вкладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність [5, с.

50-53]. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної діяльності, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

Модель виховання описують як систему, що включає метод виховання, організаційну форму його реалізації, засоби, які забезпечують метод і форму, та прийоми педагогічної техніки, що безпосередньо описують взаємодію учасників виховного процесу. Метод і форма є основою моделі виховання, засоби і прийоми складають педагогічну техніку цієї моделі [5, с. 154-159, 209-220].

Найбільш відповідають вимогам громадянської освіти *комунікативно – діалогова і дослідницька* навчально-виховні моделі, які ґрунтуються на комунікативній основі, а саме: відбувається здобуття учнями знань під час спілкування один з одним та вчителем в процесі групової роботи для виконання колективного завдання, під час вироблення загального групового рішення та дотримання правил суспільної пошукової діяльності [4 - 5]. Вони забезпечують максимальне стимулювання пізнавальної діяльності учнів, розвиток їх громадянськості за допомогою організації міжособистісного спілкування учнів з учителем чи безпосередньо один з одним у групі. Таке виховання визначають як інтерактивне.

Суть інтерактивного виховання [4] полягає у тім, що виховний процес відбувається шляхом постійної, активної взаємодії всіх вихованців. Це взаємодія (колективна, групова робота, діяльність у співпраці), де і учень, і вчитель, рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання і виховання. Головним у процесі інтерактивного виховання є зв'язки між учнями, їх взаємодія і співпраця. Результати досягаються взаємними зусиллями учасників освітнього процесу, учні беруть на себе взаємну відповідальність за їх результати.

Організація такого виховання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо.

До активних комунікативно – діалогових методів виховання належать різноманітні види дискусій („гудіння бджіл”, „сніжки”, дискусія – симпозіум, „концентричне коло”, та інші), ситуаційно – рольові ігри, ігри - драматизації, „мозкові атаки”, метод аналізу проблемної ситуації. Важливе місце посідає проектна робота: організація різноманітних проектів та кампаній, видання газет та журналів.

Спираючись на власний досвід виховання підростаючого покоління ми можемо визначити, що більшість сучасних школярів роль звичайного виконавця рекомендацій і настанов, а тим більш наказів дорослих, вже не задовольняє. Вони намагаються самостійно приймати окремі рішення, намічати план їх реалізації і виконати його.

Дуже ефективною для старшокласників в аспекті отримання досвіду самоуправління і вміння вирішувати проблеми, виявилась підготовка до проекту *«Дитина і суспільство»*, який складається із 12 окремих блоків. Структура проекту: 1. Конвенція про права дитини – основне джерело прав неповнолітніх громадян. 2. Права дитини в школі і вдома. 3. Соціальна природа злочинів, скоєних неповнолітніми. 4. Підлітки і наркотики. 5. Адреса – «Дитячий будинок». 6. Емансипована дитина. 7. «Неповнолітня родина». 8. Право на життя – основне право дитини. 9. Свобода слова дитини. 10. Діти – біженці: міф чи реальність? 10. Дитина – інвалід – повноцінний громадянин своєї держави. 11. Право дитини на фізичну недоторканість. 12. Відпочинок, дозвілля та культурне життя.

При плануванні цього виду пізнавальної діяльності, педагогові необхідно учнів класу об'єднати в групи за певними критеріями, поставити перед ними конкретні завдання та визначити форми їхньої реалізації. Треба пам'ятати, що поділ на групи є вельми умовним, про нього ні в якому разі не повинні знати вихованці.

Найкраще проект *«Дитина і суспільство»* здійснювати через клубну форму позакласної роботи.

Кожна група обирає певну тему, що найбільше її цікавить. Педагог не повинен авторитарно пропонувати вибрати визначену ним тему, бо підлітки хочуть не тільки реалізувати пізнавальні завдання, а й одержати досвід переживання ситуації, яка їм найближча. Члени групи розподіляють тему на міні-теми або міні – проекти, після чого починається робота по збиранню інформації. Наступний етап – обговорення, аналіз та систематизація зібраної інформації в групі. Останньою ланкою в цій проектній системі є засідання клубу, на якому доповідь заслуховується, а потім

обговорюється всіма членами клубу. Доповідь може бути довільної форми, але обов'язково супроводжуватися схемами, ілюстраціями, таблицями, документальними матеріалами. Нерідко засідання клубу за такими темами переростає в дискусію, яка допомагає учням визначитись зі своєю громадянською позицією щодо розглянутого питання.

Не менш дієвою при формуванні громадянськості виявилася і пошуково–дослідницька робота «Історія моєї родини в історії України».

Історія родини – це власна історія, те саме коріння, не знаючи яких ми стаємо безридними, губимо зв'язок часів, не розуміємо друг друга. Тому перед дітьми було поставлено завдання дізнатися в яких історичних умовах формувався характер членів родини (батьків, бабусь, дідусів тощо), якою була їх трудова біографія, особисте життя, під впливом чого формувалися їх погляди, переконання, принципи. На наступному етапі діти мали використати прийом співвідношення історії життя однієї людини (або сім'ї) з історією України. Якщо дитинство і юність батьків припадає на 70-ті роки ХХ століття, то необхідно дати характеристику цьому періоду з точки зору соціальних процесів і окремих подій цієї епохи.

Спеціально для реалізації цього дослідницького завдання був створений щоденник «Моя родина», який складається з трьох розділів: I. «Я»; II. «Мої батьки»; III. «Батьки моїх батьків».

Отримавши всі необхідні дані, підлітки починають писати історію своєї родини у довільній формі. Вони створюють газети, архіви, фоторепортажі та інше. Всі свої дослідження автори приносять на тематичний класний час, куди запрошують і своїх батьків. На час проведення заходу створюється «Музей сімейних реліквій». Таким чином, діти одержують додаткові знання, дізнаються багато цікавого про своїх батьків, співвідносять історію окремо взятої родини з історією народу, розвивають творчі здібності, формують якості справжнього громадянина, які не відокремлюють себе від історії своєї країни.

Формами громадянської освіти також можуть слугувати навчально – виховні творчі програми: «Я – громадянин України», «Я і економіка», «Я – еколог», «Лідер», «Я і моя сім'я», «Я – людина». Участь у їх роботі дає можливість набути безпосереднього громадянського досвіду, засвоїти певні демократичні та громадянські цінності.

Програма «Я- громадянин України» орієнтована на формування української державної самосвідомості й включає в себе вивчення історії України через практичне краєзнавство, знайомство з побутом, традиціями, святами народів України. Програма «Я і економіка» знайомить з економічними законами та технологіями ринкового суспільства, передбачає активну участь у справах своєї родини, знайомство з професіями, життям базових підприємств регіону. Програма «Я – еколог» має за мету ознайомити з екологічними проблемами різного рівня, а також з необхідністю враховувати взаємозв'язок екології та економіки, формувати відповідальне відношення до природи, навички екологічно грамотної поведінки. Програма «Лідер» знайомить з Конституцією України, основами політичного життя держави, специфікою діяльності парламенту, уряду, судових органів, змістом прав і обов'язків депутатів і державних службовців, а також з правами виборців, призначенням політичних партій та рухів. Програма «Особистість» дає можливість ознайомитись з основними правами і обов'язками громадян України, різними видами відповідальності, засобами законного захисту своїх прав, формувати відповідальне ставлення до своїх вчинків, виховувати принциповість, активну громадянську позицію. Програма «Я – людина» включає розгляд ролі і місця людини у світовій цивілізації, специфіку діяльності міжнародних організацій, передусім молодіжних, засоби спілкування, визначення власної гідності і цінності людини, як унікальної.

До змісту базового курсу кожної програми включено чотири однакових розділи, оволодіння якими дає право одержати відповідний відмітний знак: I. Я знаю. II. Я розумію. III. Я вмію. IV. Я роблю.

Оволодіння останнім ступенем («Я роблю») дає змогу перейти на значно вищий рівень спілкування та інтерактивності – до реалізації програми «Рівний – рівному», згідно якої учні без допомоги педагогів, самостійно включаються у виховний процес і допомагають своїм одноліткам прийняти правильне рішення щодо громадянської позиції, здорового способу життя, суспільної поведінки тощо.

Передній виклад і досвід впровадження *комунікативно – діалогової і дослідницької* навчально-виховних моделей, основою яких є інтерактивні методи позакласної роботи, дозволяє зробити висновок, що вони є досить ефективними у формуванні громадянськості, тому що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, допомагають усвідомити абсолютну цінність прав людини, свободи особистості, себе як громадянина і патріота України, формують почуття власної гідності, гуманізм, толерантність, законослухняність, усвідомлення себе як особистості, спроможної впливати на ситуацію в державі. Ці результати ми оцінювали, ґрунтуючись на якісних показниках підвищення рівня громадянськості учнів. Перспективу розвитку дослідження ми вбачаємо в розробці методики кількісної оцінки рівня сформованості громадянськості учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості / І.Д. Бех // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Збірник наукових статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару м. Черкаси, 19-21 травня 1998 року: Черкаси: ЧПУ, 1998. – С.23-27.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник: [довідкове видання] / С. Гончаренко – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Оржехівський В.М. Самоврядування як громадянська цінність / В.М. Оржехівський // Цінності освіти і виховання: [наук.-метод. зб. / За заг. ред. О.В.Сухомлинської, ред. П.Р.Ігнатенка, Р.П.Скульського, упор. О.М.Павліченка]. – К., 1997. – С. 186-187.
4. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання: [науково-методичне видання] / О.І. Пометун. – К.: СПД Кулінічев Б.М., 2007. – 144 с.
5. Психология и педагогика: [учебное пособие / К.А. Абульханова, Е.Г. Баранов, Е.Н. Богданов и др.]; под редакцией А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева, В.А. Сластенина. - [3-е изд., доп. и перераб.]. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002.- 585 с.
6. Робоча книга вихователя: [випуск 1 / Укладачі О.І. Тимчишин, В.І. Уруський]. – Тернопіль: ТОІППО, 2000. – 300 с.